

Kiendops oorlog

Janneke Holwarda

Kiendops oorlog

Voor Willem

© 2021 Janneke Holwarda

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Karin van der Meer

Omslagbeeld © Trevillion Images

Foto auteur © Koos Hageraats

NUR 301/337

ISBN 978 90 284 5090 5

www.wereldbibliotheek.nl

1

EVACUATIE

Radeloosheid

‘Waar moeten we heen?
Wat moet er allemaal mee?
En hoe dan?’

Het lijkt wel of ma niet meer kan denken.
Ze staat midden in de kamer.
Er is radeloosheid in haar ogen,
haar armen hangen slap langs haar lijf.

Wij van boven de spoorlijn moeten vandaag weg.
Die van beneden de spoorlijn morgen.

Ik pak mijn zakatlas, mijn dolk, mijn kompas
en iets om te schrijven. Ik denk:
het kan niet voor lang zijn, een paar dagen hooguit.
De artillerie dreunt nog steeds.
Het Tweede Leger is vlakbij.

Locomotiefje

Mijn locomotiefje verstop ik in de kelder.

Ik heb het van Jan gekregen voor mijn tiende verjaardag.

Een Märklin.

Hij heeft het opgestuurd vanuit de Middellandse Zee.

Ik denk dat hij de marconist van de *Boissevain* gevraagd heeft om naar de wal te seinen dat er op Vijverlaan 79 in Arnhem zo'n treintje afgeleverd moest worden.

Ma stond erbij te zuchten.

'Dat doet maar dik, daar op de grote vaart, en hier gaan vandaag de erwten op de bon.'

Ik wist niet wat het ene met het andere te maken had.

Er zat een briefje bij:

'Voor Wimpie.

Van Jan.'

Dat is het laatste wat we van hem hebben gehoord.

Ik was tien. Ik weet nog dat ik er trots op was dat ik eindelijk ook twee cijfers had.

'Ja,' zei pa, 'een één en een nul.'

Ik dacht: lul.

Het was voor het eerst dat ik zo'n gedachte over mijn pa had.

Ik had wel eens zo gedacht over de Bloednek, over Jan ook wel eens en over Bertus, over Hermsen de paardenslager en over een paar Klarendallers, maar nooit over mijn pa.

Ik schrok ervan.

Vla

Achter ons huis liggen alle spullen die mee moeten.
Voor iedereen een warme trui en een winterjas,
hoewel de zon schijnt,
hoewel het september is,
'maar de avonden kunnen koud zijn,' zegt pa.

Dekens,
eetgerei,
een pot pruimen op sap,
een zak aardappels,
surrogaatkoffie en thee,
een handtas, een koffer, allebei van ma.
De handtas puilt uit, de koffer staat bol.

Ik lees nog maar eens voor wat er in het bevel staat:
'Ieder neemt slechts het hoognodige mee en wel voornamelijk
dekens, eetgerei en mondvoorraad.'
Ik wijs naar de berg spullen. Ze luisteren niet naar mij.

Aan zijn fiets met houten banden hangt pa alles op.
Hij wikkelt een deken om de stang.
Daartussen stopt hij de kleine dingen:
drie koppen, voor iedereen bestek en een diep bord, want
'van een diep bord kun je alles eten, soep, aardappels, vlees, vla'.

'Als er iets te eten is,' zegt ma.

Ik denk: vla. Vla. Vla. Ik weet niet eens meer hoe vla smaakt.
Maar het Tweede Leger is vlakbij, dus vla ook.
Gele vla en bruine vla.

Op het stuur de tweede deken,
achterop in een houten kistje de etenswaren.

‘Klaar,’ zegt pa. ‘We gaan.’

‘Er moet nog een witte vlag op,’ zeg ik.

Ik citeer:

‘In verband met luchtgevaar wordt men aangeraden kleine
groepen te vormen,
voorzien van witte vlaggen.’

Ma legt een wit laken over de fiets.

‘Dat glijdt eraf,’ zegt pa.

Ma knoopt de uiteinden vast aan de kist.

‘Dat blijft niet zitten,’ zegt pa.

Mobilisatie

Alle banken en kasten uit mijn school stonden op het plein,
in onze klaslokalen lagen strozakken.
Midden op het schoolplein zat een militair aan een tafeltje.
Hij had een dikke rode kop, zijn uniform zat volgens mij te krap.
Hij sloeg de hele tijd nijdig naar een vlieg die om hem heen
zoemde.
Op de grond stond een grote inktfles.
Voor hem op tafel lagen een schrift en een pen.
Hij moest noteren wie er allemaal kwamen opdagen.
Bertus wees naar de inktfles.
'Ze verwachten er kennelijk een heleboel.'

Ze kwamen in lange, stampvolle treinen aan op het station
en wandelden in slordige groepen naar mijn school.
Of ze kwamen op de fiets, de transportfiets, de bakfiets.
De voertuigen werden ook gemobiliseerd.
Allemaal mannen van de lichte 1924 tot en met 1939.
Vrolijke en chagrijnige, grote en kleine, dikke en magere
door elkaar.
Sommigen waren al in uniform,
maar de meesten kregen het in het lokaal van de vijfde klas, mijn
klas, uitgereikt.

Het was een groen uniform met een hoge kraag.
Om de benen moesten ze puttees wikkelen,
lange grijsgroene lappen die ze net onder de knie met een groen
lint moesten vastknopen.
Bij de meesten zakten die dingen meteen weer af.

'Als je ze te strak doet, knel je de bloedsomloop af, doe je ze te los,
dan zakken ze af.
Het komt allemaal heel precies.'

Bertus stond er met zijn neus bovenop,
maakte praatjes met de soldaten,
bood sigaretten aan.

Agnes was blij want haar Otto hoefde zich niet te melden.
Hij was niet in dienst geweest, door de bezuinigingen van de
afgelopen jaren.

‘Een mazzelaar,’ zei ma.

‘Een slappeling,’ zei pa.

Jan was ’m net op tijd gepeerd,
die dobberde op z’n luxeschuit in Nederlands-Indië.
Bertus was precies een jaar te jong om soldaat te zijn.
Ik kwam helemaal niet in aanmerking, voor wat dan ook.

Ik hoopte maar één ding,
en dat was dat de mobilisatie heel lang zou duren.
Het leverde me een extra week zomervakantie op
en daarna hoefde ik maar halve dagen naar school.
Onder de Linden trok dan in bij de Kambergschool.
Wij zouden les krijgen in de ochtend,
de Kambergers in de middag.
Ik was dus hele middagen vrij.
Dat kwam goed uit.

Ik haat school.

Ik haat in het gareel lopen.

Ik haat mensen die de leiding over me nemen.

De Bloednek

Ma zei dat het aan mij lag.

‘De anderen gingen allemaal graag naar school,
jou moest ik ernaartoe slepen,’ zei ze.

‘Je gilde alles bij elkaar.’

Maar toen de anderen op school zaten was de Bloednek er nog niet.

Die kreeg wel tien keer per dag een woedeaanval.

Dan zwol zijn nek en verkleurde binnen een minuut
van bleek naar roze, naar rood, naar donkerpaars.

Sommigen hoopten dat hij erin bleef.

Ik hoorde bij die sommigen.

Ik stond voor het bord, ik moest iets vertellen over sporten
in de winter.

Ik begon met: ‘Schaatsen is erg...’

‘Wát schaatsen,’ onderbrak de Bloednek me.

‘Nou, gewoon, lekker schaatsen,’ zei ik.

‘Wimpie, wat is het enkelvoud van schaatsen?’

‘Schaats.’

‘En wat is het meervoud van schaats, Wimpie?’

Zijn stem klonk dreigend en zijn nek begon al dikker te worden.

‘Schaatsen.’

‘En als wij schaatsen hebben ondergebonden, wat gaan wij dan
doen, Wimpie?’

‘Schaatsen.’

Beng.

Ik kreeg een klap tegen mijn kanis.

Tering.

‘Dus... als... wij... die... schaatsen... hebben... ondergebonden...
gaan... wij...

De Bloednek had mijn oor in een ijzeren greep.

‘Schaatsen?’ Ik zei het zo zacht mogelijk.

Beng.

‘Schaatsenrijden. Begrepen?’

Beng.

‘Ja, meester.’

Toen ik het thuis aan pa vertelde kreeg ik van hem ook een mep.

‘Moet je maar beter opletten, snotneus.’

Fotoboek

Ma staat met buurvrouw Magendans te praten.
De burens hebben een handkar op de kop getikt,
die staat helemaal volgeladen in hun achtertuin.
De Mug is met een plunjezak in de weer.
Buurman Magendans sjort een touw over de kar.
De onderduiker zie ik niet.
Misschien ligt die onder in die kar.

Pa sluit de deuren af, duwt zijn fiets de tuin uit, vergrendelt het
tuinhekje.

Het zijn onzinnige handelingen,
wie wil kan zo naar binnen door onze kartonnen ramen,
maar dat zeg ik maar niet.

‘Wacht, ik moet nog even naar binnen.’
Pa maakt het tuinhekje en de achterdeur weer open.
Ma loopt het huis in.
Ze blijft lang weg.
Pa bijt op zijn pinknagel.
Ik hoor haar morrelen bij het slaapkamerraam.
Ze bindt het uitzetraam met een touwtje vast.
Als ze eindelijk beneden is
sluit pa voor de tweede keer de deur af.

Ma pakt een schep uit de schuur, geeft hem aan pa.
‘Moet die ook mee soms?’
‘Je moet een gat graven.’

Pa graaft een diep gat achter bij de heg.
Ma legt er het kistje met de papieren in.
En iets wat ze in een handdoek heeft gewikkeld.

Ons fotoboek.
Pa gooit het gat dicht.
Ik stamp de aarde aan.

Evacuatie

De bevolking wordt aangeraden om zich in kleine buurt-groepen (stadswijken) te organiseren.

Ieder dient zich binnen zijn groep zo veel mogelijk zelf te redden.

We voegen ons in een eindeloze rij kruiwagens, karretjes,
bakfietsen,
alles wat wielen heeft,
met of zonder banden,
met of zonder lucht.

Erachter en ernaast lopen mensen, mannen en vrouwen en
kinderen.
Op de bagage zitten ouden van dagen,
baby's, peuters en kleuters, invaliden en zieken.
Twee mannen dragen een brancard met iets wat op een lijk lijkt.

Ik kijk de andere kant op.

Ik zie mannen huilen, ik hoor gevloek.
Pa huilt niet en vloekt niet.
Pa zwijgt.

En ma zegt tegen iedereen die het horen wil
en ook tegen iedereen die het niet horen wil:
'Het is maar voor een paar dagen.'
En dan wijst ze naar de hoog opgestapelde karren en
kruiwagens
waar mensen hun halve huisraad op meezeulen:
kasten, banken, stoelen.

Het is ook een soort bezweringsformule.
Alsof met elke keer dat ze hem uitspreekt de oorlog minder lang zal duren.
Ze is gek.
Pa ook, met zijn stuurse kop.
De hele familie Reinen is gek.
Ook zij die er niet zijn,
die het gekkenhuis voortijdig verlaten hebben,
die niet meelopen in deze carnivalsoptocht,
die zich god weet waar ophouden.

De Reinens hebben zich braaf aan de voorschriften gehouden,
we hebben maar weinig meegenomen.
Alleen die winterjassen en die truien, die zijn extra.
Ze pasten niet op de fiets, dus we moesten ze aantrekken, zei pa.
Veel te warm.
Pa zweet als een otter, ma ook, ik heb mijn jas uitgedaan en loop er nu mee te zeulen.
Hij is niet van mij, hij is van Bertus.
Ma kwam er op het laatste moment mee aanzetten.

‘En Bertus dan?’
‘Die redt zich wel.’

De kraag ruikt naar pommade.
In zijn jaszak zit een knoop, een verkreukelde sigaret, wat los geld, in totaal een gulden veertien.
Ik zal het voor hem bewaren, als hij ooit weer opduikt krijgt hij het terug.

‘En ik,’ zei de gek

Mijn oudste broer heet net als pa, Johannes,
maar we noemen hem Jan, anders loopt alles door elkaar.
Hij is op zee.

Mijn andere broer, Bertus, heet Lambertus Antonius.
Hij is ondergedoken.

Ma heet Maria, afgekort Marie of Ma.
Ze strompelt mee in deze karavaan.

Mijn zus Agnes heet Agnes Maria,
ze is pas getrouwd en woont in de wijk Geitenkamp.
De Geitenkampers mogen in Arnhem blijven.

En ik, zei de gek, Wilhelmus Johannes, Willem, Wim, Wimpie.

Het punt is dat ik te laat ben geboren.
Ik ben de kleinste en ik zal altijd de kleinste blijven.

Ik ben best lang voor mijn leeftijd.
Maar lengte telt niet in ons gezin.
Iedereen is lang, ma ook.

Ik ben er wel, ik zie en hoor alles, maar ik doe niet mee,
ze slaan mij gewoon over.

Kiendop

‘Als de minister-president zegt
dat er geen enkel gevaar te duchten is,
dan is er dus niets aan de hand.’
Ma klonk stellig.

Pa zei dat ze die kwibus niet moest geloven.
‘Overal zijn militairen. Die zijn er niet voor niets.
De dreiging is groter dan ooit.’

Ik zei ook iets:
‘Hitler heeft een ultimatum gestuurd.
Hij wil door Nederland trekken.
Krijgt hij niet binnen vierentwintig uur een antwoord,
dan doet hij zondagmorgen een inval.’

‘Hoor nou,’ zei pa, ‘de Kiendop zegt ook iets.’

‘We blijven neutraal,’ zei ma,
‘wij komen niet in die oorlog terecht.
De koningin heeft het ook gezegd:
“Een volstrekt onzijdigheidsbeleid.”’

Ma is eigenlijk slimmer dan pa,
maar als ze iets niet wil zien, dan ziet ze het ook niet.

Ajax, Achilles en Exeter

‘Hebt u de krant al uit?’

Pa knikte.

De krant is beter dan een avonturenroman.

Ik had er alles in gelezen over de aanval van drie Engelse kruisers

– *Ajax*, *Achilles* en *Exeter* – in de Atlantische Oceaan
op het Duitse vestzakslagschip de *Admiral Graf Spee*.

En hoe de Britse matrozen het Duitse vrachtschip *Altmark*
in de Oslofjord probeerden te enteren.

En over de Duitse onderzeeër die marinebasis Firth of Forth
binnen was gedrongen

en het slagschip *Royal Oak* tot zinken had gebracht.